

Editorial

Vážené čtenářky a vážení čtenáři,

vítejte v novém školním či akademickém roce u devátého letošního vydání Sociowebu. Následující texty, a to jak teoretické, tak i aktuální výstupy z empirických výzkumů týmu Studia sociální struktury, se dotýkají těchto otázek:

Chodíte do divadla, do galerií a jste pozitivně naladěni při jednání s druhými lidmi? Pak máte vysoký kulturní kapitál.

Jsou děti z víceletých gymnázií normální puberťáci?

Platí dnes: řekni mi, jaký sport děláš a já ti povím, jakým jsi člověkem (do jaké společenské skupiny patříš)?

Co je nevýhodnější: být migrant, dělník nebo žena? A co teprve „černá lesba na vozíku“?

Podle toho, co si myslíte o spravedlnosti nerovností mezi lidmi - jste fatalisté, rovnostáři, askriptivisté nebo individualisté?

První část článků rámuje teoretický článek Jiřího Šafra o funkcích a typech kulturního kapitálu, přispívajícího k individuálnímu úspěchu člověka i utváření kolektivní identity skupin. Autor rozlišuje tři typy kulturního kapitálu z hlediska jeho funkcí pro jedince (vysokokulturní, kognitivní a kompetenční). Poukazuje také na problémové okruhy, na které by se měl zaměřit výzkum mezigeneračního přenosu kulturního kapitálu.

Na toto pojednání navazují dva texty s konkrétními studii v oblasti školství a sportu.

Kateřina Vojtíšková ve svém textu představuje dosavadní výsledky z předvýzkumu, který pomocí fokusních skupin neboli skupinových rozhovorů s rodiči dětí mimo jiné zjišťuje, jak jejich děti tráví volný čas a jaké jsou. Výsledky skupiny s rodiči dětí studujících na pražských víceletých gymnáziích naznačují, že vysoko-kulturní kapitál je u dětí spíše výjimkou, ale děti mají mnoho zájmů, jsou cílevědomé a samostatné.

Příspěvek Ondřeje Špačka představuje některé výstupy mezinárodního dotazníkového šetření ISSP 2007 se zaměřením na sport a volný čas. Ptá se, jak jsou různé typy sportů, jak ve formě aktivní, tak i pasivní účasti, spojeny s určitými společenskými skupinami. Testuje především proměnné dosažené vzdělání a příjem. Z jeho článku se dozvíte, které sporty

provazují a sledují lidé s vyššími příjmy a vzdělaní lidé.

Na teoretickou rovinu nás vrátí článek Marty Kolářové, který představuje jeden z nových přístupů ve stratifikační teorii a to křížení či průsečík nerovností. Zabývá se především kombinací nerovností třídních (či socioekonomických), nerovností mezi muži a ženami a rozdíly založenými na rase či etnicitě. Nejprve se zaměřuje na podobnosti a rozdíly jednotlivých systémů nerovností. Dále sleduje kumulaci jednotlivých znevýhodnění a průsečík těchto odlišností, který se týká nejen marginalizovaných, ale také privilegovaných.

Porozumět tomu, jak lidé vnímají různé ekonomické a sociální nerovnosti a jaká kritéria používají při hodnocení, co je spravedlivé či naopak nespravedlivé, je cílem výzkumu sociální spravedlnosti. V závěrečném článku Jiřího Šafra se dozvíme, jak se při studiu představ o sociální spravedlnosti uplatňuje tzv. kulturní teorie grid-group a jak jsou v ČR náklonnosti k ideologiím vázány na postavení v sociální struktuře.

S přáním inspirativního čtení,

Marta Kolářová
Marta.Kolarova@soc.cas.cz

Příští číslo Sociowebu bude zaměřeno na občanství a občanskou společnost.

«Teorie pro všechny»

» Funkce kulturního kapitálu¹

Klíčová slova: teorie, nerovnosti, sociální struktura

V sociologii se nejčastěji používá definice kulturního kapitálu odkazující k původnímu pojetí P. Bourdieu (1973), ve které se za jeho klíčovou funkci označuje kulturní a sociální inkluze/exkluze napomáhající vytváření kolektivní identity prostřednictvím kulturní distance k jiným skupinám. *Kulturní kapitál* tak představuje „institucionalizované široce sdílené kulturní signály (postoje, preference, formální vědění, jednání, statky, oprávnění) používané jako nástroje sociální a kulturní exkluze“ (Lamont, Lareau 1988).

V učebnicích se nejčastěji uvádějí s odkazem na P. Bourdieu tři formy kulturního kapitálu:

---

¹ Článek vznikl za podpory projektu MŠMT „Sdílené hodnoty a normy chování jako překonávání negativních dopadů sociální diferenciací v ČR“ (e.č. 2D06014).

vtělený (jak se umíme pohybovat v sociálním prostoru – vkus, preference, distinkce), *objektivizovaný* (kulturní předměty hmotné

věnovaný čas a emocionální podporu. 3. *Kompetenční – kulturní zdroje* představují praktické schopnosti podporující mobilitu a

Tabulka 1: Typologie kulturního kapitálu z hlediska jeho funkcí

	definice	příklady indikátorů
Vysoko-kulturní (kultivační – distinktivní)	vědomá spotřeba dominantní kultury	návštěva galerií, koncertů
Kognitivní (kulturní schopnosti)	rodiči rozvíjené kognitivní schopnosti dítěte	čtení s dětmi, výchova ke specifickým činnostem
Kompetenční (kulturní zdroje)	schopnost rozmlouvat o prestižních statech	orientace ve společensky zajímavých tématech

povahy) a *institucionalizovaný* (vzdělání, zejména v podobě titulů). Bourdieuho přínos byl originální nejen v teoretické rovině ale i tím, že se ve výzkumech z 60. let pokusil vtělený kulturní kapitál empiricky měřit. Jeho přístup je ovšem dnes kritizován za to, že příliš zdůrazňuje význam jemností a kulturních signálů tzv. vysoké kultury, na druhé straně opomíjí praktické individuální schopnosti a roli morálních hranic při utváření sociální identity.

Kulturní kapitál můžeme chápat i jiným způsobem než běžně v empirické sociologii používanou míru účasti na vysoké kultuře a kulturních preferencích, vč. různých sportů², což se obecně považuje za nepřímé ukazatele obtížně měřitelných forem kulturního kapitálu jako např. sebezprezentace či schopnost řádné jazykové promluvy. Z hlediska teorie bychom měli podle P. DiMaggia rozlišovat mezi kulturními zdroji napomáhajícím lidem ke společenskému úspěchu a formami kulturního kapitálu obecnější podoby, např. orientace ve vysokém umění.

Kulturní kapitál lze dále rozčlenit na tři obecné typy na základě jeho efektů pro jedince (viz tabulku). 1. *Vysoko-kulturní* či kultivační kulturní kapitál umožňuje kulturní a sociální inkluzi/exkluzi na základě znalosti a schopnosti ovládat symboly dominantní kultury. Jde zejména o preferenci a participaci na vysokém umění (Bourdieu). 2. *Kognitivní kulturní schopnosti* předávané rodiči svým dětem, např. čtení s dětmi podporující kognitivní jednání (De Graaf et al. 2000). Jak poukázal B. Bernstein děti z odlišných sociálních tříd si v rodině osvojují rozdílné používání jazyka (kódy a formy řeči) a tím i schopnost verbalizovat své myšlenky. V důsledku toho jsou pak nesterjně vybaveny pro úspěch ve škole. Důležitý je také význam „poznatkového zázemí“ rodiny (Mareš 1999), které rodiče poskytují svým dětem. Nejde jen o knihy či samotné znalosti ale také o

úspěch (DiMaggio) ale i způsobilost komunikace při interakci s druhými. Jde o tzv. zásobu členských symbolů, které cirkulují v sociální síti daného člověka a vytváří jeho *emocionální energii*, která je v mikrosociologické perspektivě základem nerovností mezi lidmi (Collins 2004).

Pod tento třetí typ můžeme zahrnout i rozlišení mezi samotným *kulturním kapitálem* představujícím dovednosti při spotřebovávání statků (jako kupříkladu cit pro okázalou spotřebu) a schopnosti rozmlouvat o obecně prestižních a uznaných kulturních statech na jedné straně, a *kulturními zdroji*, zahrnující symbolické znalosti použitelné ve specifických kontextech, tzv. interakčních rituálech (Collins 2004). V určitém sociálním prostředí totiž schopnost inteligentně promlouvat např. o „budoucnosti pšenice, nebo divácky zábavném závodu předělaných aut“, představuje sice důležitý kulturní zdroj, ten ale nelze označit za kulturní kapitál v původním významu odvozeném z dominantní kultury, neboť nejde o obecnou hodnotu diktovanou převažujícím kulturním kontextem (DiMaggio 1991).

Do této sféry uvažování o kulturním kapitálu jako kulturně–společenské kompetence lze také zařadit *akční rádius člověka*, tedy jakýsi rozsah jeho životního stylu, který shrnuje jak kulturní, sociální, politický tak i lidský kapitál (Šmídová 1992). Utvářen je prostorovým a sociálně-komunikačním dosahem: osobní neformální kontakty (rodina, přátelé), přesah do veřejné sféry (politické, náboženské, zájmové aktivity) a masmédií (způsob příjmu sdělení a informací a jejich zpracování i využití). Pro sociální uplatnění jedince je důležitá jednak jeho schopnost komunikovat, ať už jde o způsobilost orientovat se v uznaných tematických okruzích nebo samotná kapacita promlouvat, tak i vlastnictví symbolických významů a sociálních zdrojů (symbolický a sociální kapitál).

² Viz článek O. Špačka.

Uvedené podoby kulturního kapitálu se navzájem nevylučují, naopak jsou navzájem provázané. Nejedná se tedy v zásadě o typy, ale o různé funkce kulturního kapitálu mající v různém prostředí odlišné efekty na utváření a udržování stratifikačního systému.

Studium kulturního kapitálu v mezigenerační perspektivě

V české sociologii je kulturní kapitál často mylně ztotožňován pouze s dosaženým vzděláním, které může být jeho nepřímým indikátorem, nevyjadřuje ovšem podstatu obsaženou v teorii kulturní reprodukce sociálních tříd (Bourdieu). Pokud zkoumáme kulturní kapitál prostřednictvím kulturní či materiální spotřeby, pak se můžeme zejména při studiu jeho mezigeneračního předávání zaměřit na základě uvedených tří obecných typů na problematiku: 1. spotřeby „vybraných“ statků ukazující na vybranost vkusu a sebezprezentace; 2. kulturní participace a podpory intelektuálních znalostí kultury u dětí (např. knihy, hudební nástroje, návštěvy divadel, mimoškolní kroužky týkajících se oblasti umění) vs. preference spotřeby masové kultury; 3. investice do rozvoje schopností dětí (např. počítače, sportovní výbava, mimoškolní kroužky a další aktivity rozvíjející schopnosti praktického rázu). Tyto otázky se týkají zejména rodin s dětmi ve školním věku.³

Kromě roviny materiální spotřeby je důležité studovat i podobu neekonomických investic rodičů do kulturního (a lidského) kapitálu jejich potomků. Vedle vedení k vybraným mravům a schopnosti vyznat se ve vysokém umění se jedná zejména o emocionální podporu, časové investice do učení se s dětmi, komunikaci se školou, snahu zprostředkovat dítěti informace, které škola nepředává. Zkrátka to, co jsme označili za kulturní kapitál kognitivní a kompetenční - podporující společenský úspěch a pozdější uplatnění na trhu práce.

Jiří Šafr

Jiri.Safr@soc.cas.cz

Literatura

- Bourdieu, P. 1973. "Cultural Reproduction and Social Reproduction". Pp. 71–84 in R. Brown (ed.). *Knowledge, Education, and Cultural Change*. London: Tavistock.
- Collins, R. 2004. *Interaction Ritual Chains*. Princeton: Princeton University Press.
- DiMaggio, P. 1991. "Social Structure, Institutions, and Cultural Goods: The Case of the United States". Pp. 133–155 in P. Bourdieu, J. S. Coleman (eds.) *Social Theory for a Changing Society*. Boulder, CO.: Westview Press.
- De Graaf, N. D., P. M. De Graaf, G. Kraaykamp. 2000. "Parental Cultural Capital and Educational Attainment in the Netherlands: A Refinement of the Cultural Capital Perspective". *Sociology of Education* 73: 92–111.
- Lamont, M., A. Lareau. 1988. "Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent

Theoretical Developments". *Sociological Theory* 6: 153–168.

Mareš, P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: SLON.

Šmídová, O. 1991. „Životní styl a styl života“, Pp. 128–133 in J. Alan, Machonin, P. (eds.). *Jak se rodí sociologický výzkum*. Praha: Karolinum.

»

Jsou děti z víceletých gymnázií normální pubertáci? První výsledky z focus group⁴

Klíčová slova: vzdělávání, rodina, hodnoty

Text přináší první výsledky z předvýzkumu ke kvantitativnímu výzkumu plánovanému na rok 2008 v rámci projektu „Sdílené hodnoty a normy chování jako překonávání negativních dopadů sociální diferenciací v ČR“. Cílem projektu je rozkrýt nové procesy sociální diferenciací a jejich vazbu na hodnoty, přesvědčení a normy v české společnosti.

Předvýzkum

K získání dat pro předvýzkum byly vybrány fokusní skupiny (focus groups; dále FG) pro jejich schopnost vnášet nová témata a představit různé perspektivy⁵. Předvýzkum tvoří celkem šest FG s rodiči dětí studujících na základních školách (dále ZŠ) a víceletých gymnáziích (dále VG)⁶. Konkrétně děti v posledním ročníku ZŠ a stejného ročníku VG, tedy před volbou střední školy nebo po přechodu ze ZŠ na VG.

Rodiče byli vybráni jako klíčoví aktéři primární socializace, při které dochází k předávání hodnot a norem. Rodina tak plní důležitou funkci v reprodukci sociální struktury. Ve škole se vliv rodiny „nesmývá“, naopak podle teorie kulturního kapitálu vzdělávací systém zvýhodňuje děti z vyšší třídy. Tyto děti jsou považované za nadané a perspektivní kvůli vyššímu objemu kulturního kapitálu (jazykové a kulturní kompetence) (Bourdieu 1986).

Za školy, kde by mohlo docházet k reprodukci kulturního kapitálu můžeme v ČR považovat VG navštěvovaná především studenty ze vzdělanějších rodin a větších měst. VG přispívají spíše k mezigenerační reprodukci vzdělanostních nerovností než podpoře zvestupné mobility (Matějů, Straková 2006).

Rodiče studentů pražských VG

První skupinu tvořilo šest účastníků - rodičů žáků pražských VG: Dana⁷ (VŠ, syn) a Eva (VŠ, dcera) učí na prvním, resp. druhém stupni ZŠ,

⁴ Článek vznikl za podpory projektu MŠMT „Sdílené hodnoty a normy chování jako překonávání negativních dopadů sociální diferenciací v ČR“ (e.č. 2D06014).

⁵ Kombinace FG a reprezentativního šetření je jednou ze standardních možností jak FG kombinovat s jinými metodami (Morgan 2004: 267).

⁶ Plánované jsou 2 FG s rodiči dětí z VG a 4 s rodiči dětí ze ZŠ.

⁷ Jména jsou změněna.

³ Viz článek K. Vojtíškové.

Petr (VŠ, dcera) dělá hudebního manažera, Hana (VŠ, dcera) je v invalidním důchodu, Zora (SŠ, syn) je úřednice a Gita (SŠ, dcera) pracuje jako nižší odborná pracovnice. Chtěli jsme mít zastoupené i rodiče s nižším vzděláním, nicméně při hledání účastníků se potvrdilo, že pro tuto skupinu není lehké získat rodiče bez VŠ vzdělání (zejména bez maturity). Hlavními tématy diskuse jsou trávení volného času, výchova v rodině, hodnocení školy a kulturní aktivity či hodnocení výtvarných děl.

Teenageři podle rodičů

Jaké jsou podle rodičů 14letí studující pražských VG⁸ a jak tráví svůj volný čas?

Dcera Evy je cílevědomá, šikovná, velmi dobře se učí a je nadaná v různých směrech – výtvarně (chodila na tři výtvarné kroužky), hudebně (hraje na flétnu), v matematice („nejlehčí předmět“, podle Evy zapracovaly geny) i v jazycích (od mateřské školy chodí do jazykového studia na angličtinu, jedna její práce byla tak dobrá, že si profesorka myslela, že jí nemohla vypracovat sama). Protože jsou její velkou zálibou psi, usilovně studuje kynologickou literaturu a chodí na výstavy. Matka ji obdivuje za cílevědomost s jakou nakonec dokázala přesvědčit rodiče, že si může pořídit psa. Obě Eviny dcery se samy dožadují návštěvy kulturních událostí.

Ostatní děti jejich rodiče nepopisují takto „idylicky“ a dcera Evy několikrát sloužila jako vzor, se kterým vlastní děti srovnávali, zejména u prospěchu a čtení (Eva ovšem svou dceru za čtení dlouho do noci nechválila). Překvapivě polovina dětí podle vyjádření svých rodičů vůbec nečte, což jejich rodiče nesou s neskryvanou nelibostí.

Kultura

Z hlediska teorie kulturního kapitálu je důležité, zda a jaké kulturní aktivity člověk/rodina provozuje. Zajímá nás tedy, zda rodiče vedou děti k osvojení si dominantní kultury, rozvíjí jejich kognitivní schopnosti a sociální dovednosti?⁹ Kromě dcer Evy a Petra (zobcova flétna) děti nehrají na hudební nástroj¹⁰. Poslech *vážné hudby* je kromě dcery Evy vyloženě neoblíbený, přitom Petr a Hana se snažili k vážné hudbě děti přivést. Petr zdůrazňoval vlastní zálibu ve vážné hudbě, Hana zmínila možné předpoklady díky klavíristce v rodině. Děti poslouchají „svou muziku“ a chodí na koncerty „šlíných kapel“.

Galerie a muzea také nejsou u dětí (a u většiny rodičů) příliš oblíbené. Zořin syn by na „normální“ výstavu nešel, musí to být něco zajímavého, jako výstava Bodies v Lucerně. Dana své syny vytáhla na Muzejní noc, „šli s kecama, ale šli“. Do *divadel* se v některých rodinách chodilo s malými dětmi, teď už méně, a když, tak na pro děti atraktivní představení. Dana takové představení popisuje slovy „krve

tam teklo proudem“, Gita jmenovala muzikál Tajemství. Eva chodí s dcerami odmalička až dodnes.

Kino je u dětí oblíbené, nechodí do něj s rodiči, ale s vrstevníky. Výběr filmů rodiče komentují „čím krvavější, tím lepší“. Jediný Petr zmínil, že součástí volného času dcery tvoří také sledování TV, „ona si sedne s manželkou a dívají se obě dvě, asi to je pro ženy.“

Sport

Sport je významnou součástí života většiny dětí. Dcery Hany a Gity mají sport jako svou hlavní činnost a obě jsou na sport talentované. Dcera Hany sport také sleduje a podporuje jako aktivní fanynka fotbalové Sparty, sleduje také hokej. Syn Zory tráví téměř veškerý volný čas specifickým sportem – hasičským (do úrazu na kole dělal i sportovní gymnastiku). Dcera Evy není tolik sportovní, kromě „fitka“ se dříve věnovala, spíše umělecké pohybové aktivitě, baletu.

Přátelské vazby

Dcera Gity je jediná „samotářka“, ostatní děti jsou spíše kamarádky a žijí v partě. Kamarádství a společenský život je nejdůležitější pro syna Dany a dceru Petra. Syn Dany s kamarády podniká různé aktivity – vodácký oddíl, Dračí doupe („Dračák“), soubor dřeva nebo „vymetání“ čajoven, Petr o aktivitách dcery moc neví (spíše si „špitá s manželkou“) a zmínil jen chatování a chození do kina s kamarády. Rodiče se obávají špatných kamarádů a „flákání na sídlišti“, ale nikdo tento problém u dítěte na VG řešit nemusí.

Počítač

Významnou součástí volného času u obou chlapců tvoří *počítač*. Syn Zory hraje po internetu hru Counter-Strike a je u ní schopný strávit hodně času, proto by Zora ráda počítač viděla až na posledním místě a občas doma „udělá výpadek proudu“. Na druhou stranu přiznává, že syn počítač perfektně ovládá a rozumí mu. Syn Dany má počítač hned za kamarády, ale často „má smůlu“, protože o něj soupeří se starším bratrem. Dcera Gity dříve hrála hry, nyní na to nemá kvůli učení čas, dcera Petra přes počítač komunikuje s přáteli. Všechny děti počítač mají a podle rodičů ho nezbytně potřebují k vyhledávání informací a ke své práci do školy.

Puberta

Puberta je pro některé rodiče zastřešujícím vysvětlením „nepřístojnosti“, které děti provedou. Dana odmítla, že by její syn byl v pubertě, i když „vymetá čajovny“, problémy s dcerami nemají Eva ani Gita. Pavel a Zora pubertu u svých dětí výslovně zmiňují, ale myslí pouze drobné prohřešky (odsekávání, používání vulgarismů). Rodiče si někdy nejsou jistí, zda určité chování je či není „normální“, jestli například kouření vodní dýmky mají považovat za „zkousnutelný“.

Shrneme-li trávení volného času, v tzv. vysoko-kulturním kapitálu dcera (rodina) Evy

⁸ Děti jsou uvedeny s odkazem na rodiče, který se účastnil FG.

⁹ Viz. článek J. Šafra v tomto čísle Sociowebu.

¹⁰ Dříve na flétnu hrál také syn Dany.

ostatní ve skupině výrazně převyšuje. Ostatní děti podle rodičů preferují „krev a maso“, ať už v kině, na výstavě nebo v počítači, příp. romantiku v TV, což nelze považovat za tradiční „vysokou kulturu“. Nezájem o četbu (prvek podporující rozvíjení kulturního kapitálu) u poloviny dětí je překvapivý vzhledem k tomu, že děti navštěvují prestižní gymnázia. Děti ale jsou cílevědomé a samostatné. Teprve porovnáním s dalšími skupinami a rozsáhlejší analýzou můžeme zjistit, jestli jsou děti a rodiče dětí z VG specifičtí, zda a jak se liší od rodin dětí na ZŠ.

Kateřina Vojtíšková

Katerina.Vojtiskova@soc.cas.cz

Literatura

Bourdieu P. 1986. „The forms of capital“. In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ed. Richardson, J.G. pp. 241-58. New York: Greenwood.

Matějů, P., Straková 2006. *(Ne)rovné šance na vzdělání. Vzdělanostní nerovnosti v české republice*. Praha: Academia.

Morgan, D. L. 2004. „Focus Groups“. In *Approaches to Qualitative Research*. Ed. P. Hesse-Biber, S. N., Leavy, Pp. 263-285. Oxford: Oxford University Press.

Morgan, D. L. 2001. *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert.

Stašková, B. *Sociology neprávem zanedbávaná metoda Focus Groups? (Praktické využití metody v projektu občanské ne/angažovanosti)*.

<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=181&lst=114>

»

Sport jako statusový symbol¹¹

Klíčová slova: nerovnosti, sport, sociální struktura

Sport není pouze pohybovou aktivitou, která má (obvykle) příznivý vliv na zdravotní stav člověka. Jedná se o součást kulturní spotřeby, stejně tak jako chození do kina, návštěvy koncertů a další aktivity volného času. Tyto aktivity si do značné míry vybíráme na základě našeho vkusu, který pro sociologii není pouze otázkou individuální volby. Společenské prostředí, naše pozice v sociálním systému tento vkus ovlivňuje a formuje.

Spojení mezi určitou společenskou skupinou a konkrétním znakem spotřeby (v našem případě oblíbeným sportem) může být v zásadě libovolné, vytvořené na základě jedinečného kulturního vývoje. Stejně tak ale existují i odlišné vnitřní dispozice jednotlivých sportů, které mohou ovlivňovat to, kteří lidé k nim budou tíhnout.

Nikoho asi neudiví, že jachting není masovým sportem, jakým se stala cyklistika. Finanční náklady spojené s pořízením vybavení, dopravy k vhodnému sportovišti a náročnost zvládnutí řízení naší nové lodě jsou dosti vysoké. Oproti tomu může každé dítě již od útlého věku rozvíjet své cyklistické dovednosti na kole libovolné kvality v místě svého bydliště. Většina sportů ale není tak exkluzivní jako jachting. Sportovní průmysl a množství volného času umožňuje většině lidí vybírat z celé palety snadno dostupných sportů.

Mnozí si možná vzpomenou na to, když současný prezident Václav Klaus prohlásil, že minerální voda v plastové lahvi, batůžek a snowboard jsou „velmi symptomatické předměty jednoho současného světového názoru či životního stylu“ - levicového světového názoru. Tato tvrzení vyvolala malé humorné zčeření na české mediální scéně a dichotomie lyže (pravice) vs. snowboard (levice) se stala součástí českého folklóru. Řada komentářů se pozastavovala nad nesmyslností tvrzení, že některý druh sportu je spojen s určitou politickou inklinací. Jakkoli konkrétní tvrzení „snowboard je oblíbenější u levicových voličů“ nemůžeme z dostupných empirických dat potvrdit ani vyvrátit, nejedná se z pohledu sociologické teorie o takový nesmysl, jak by se mohlo na první pohled zdát.

Pasivní i aktivní sportování patří mezi kulturní aktivity, které mohou vymezovat symbolické a sociální hranice (Šafr 2006). V duchu slavné teorie P. Bourdieu (1984) tak můžeme uvažovat o tom, že různé sporty jsou spojeny se specifickými společenskými skupinami. Alespoň v představách lidí tak můžeme nalézt finančníky a podnikatele hrající golf, neurčitou směs aristokracie všech dob oddávající se honitbě a lidový fotbal, který hrají všichni napříč společnostmi.

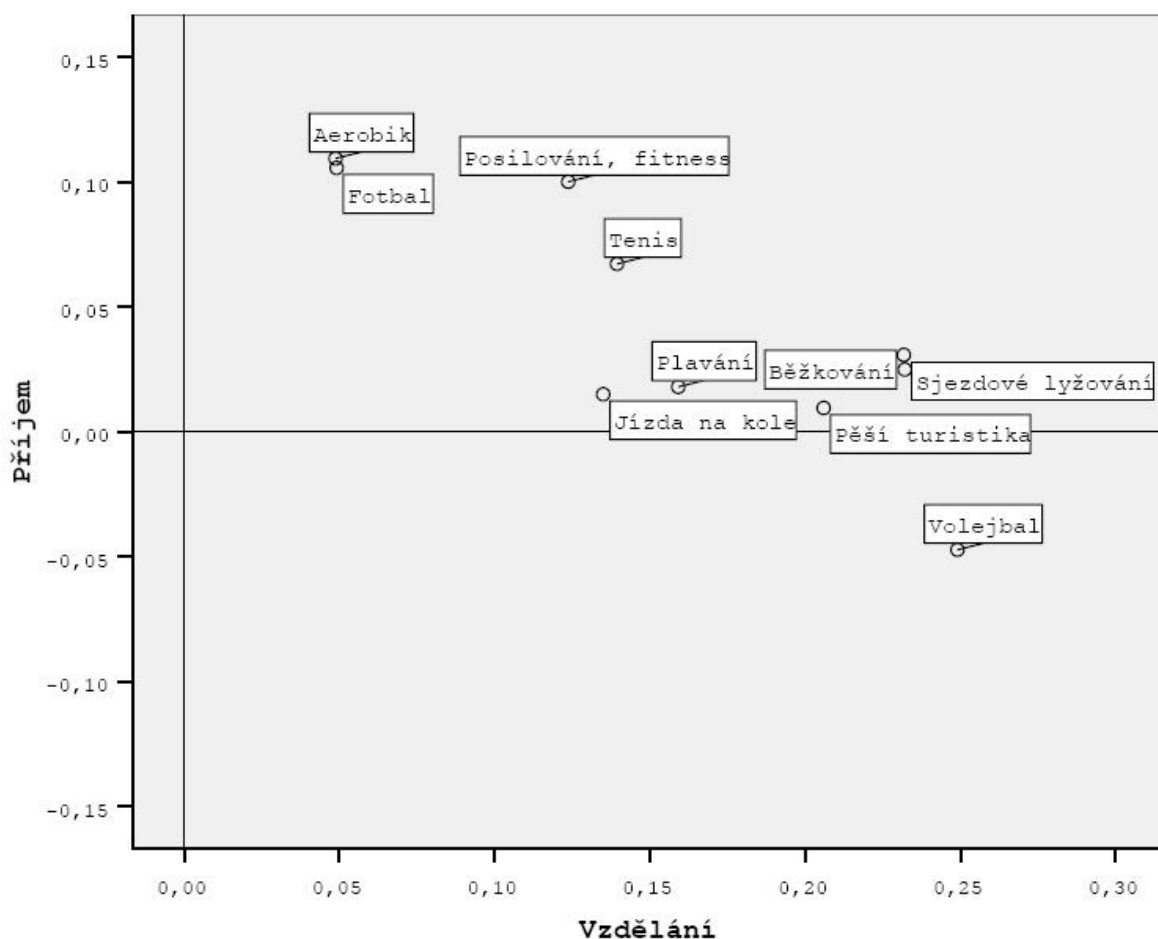
Význam sportů pro symbolický status může být odlišný podle toho, zda je sami provozujeme nebo je pouze konzumujeme jako diváci. Hovoří se o aktivní respektive pasivní účasti. Pozice každého sportu na pomyslné statusové mapě se v obou případech liší. Zatímco cyklistika patří mezi nejrozšířenější sportovní aktivity české populace (na kole jezdí více jak polovina celé populace), její sledování patří mezi zájmové aktivity čím dál menší skupiny nadšenců. Hokejové zápasy naopak patří mezi ty nejsledovanější, ale samotnou hru si zahraje málokdo.

Tento obecný úvod do problematiky nám umožňuje podívat se ve světle sociální struktury na výsledky české varianty mezinárodního dotazníkového šetření ISSP 2007 - Volný čas a sport. Nejdříve se budeme zabývat aktivním sportováním české dospělé populace¹². Statistické metody nám umožní izolovat čisté vlivy věku, pohlaví a místa bydliště respondenta, ale především jeho dosaženého vzdělání a příjmu. Vzdělání a příjem jsou jedny ze základních součástí společenského postavení jednotlivce, proto se budeme zajímat především

¹¹ Tento článek vznikl za podpory projektu MŠMT 2D06014.

¹² Přesněji české ekonomicky aktivní populace.

Vliv vzdělání a příjmu domácnosti respondenta na provozované sporty (korelační koeficienty)¹

¹ Parciální korelace s kontrolními proměnnými věk, pohlaví, místo bydliště a příjem resp. vzdělání respondenta.

o to, jak jsou jednotlivé sporty spojeny s těmito proměnnými.

Pro analýzu použijeme deset nejčastějších sportovních aktivit české populace. Nejméně obvyklému z nich - volejbalu - se věnuje pouze 7 % populace, což už je na hranici únosnosti pro běžnou kvantitativní statistickou analýzu.

Graf ukazuje umístění jednotlivých sportů na zjednodušené mapě stratifikačního prostoru tvořené vzděláním a příjmem. Čím je daný sport dále od nuly na jedné z os, tím větší vliv má daná proměnná na to, zda respondenti sport provozují. Kladné hodnoty znamenají, že čím vyššího vzdělání resp. příjmu respondent dosáhl, tím spíše se bude danému sportu věnovat. Záporné hodnoty pak značí opak¹³. Například sjezdové lyžování dosahuje velmi vysokých hodnot na ose vzdělání. Podle korelačního koeficientu pak může říci, že samotné vzdělání, očištěné od vlivu ostatních proměnných

vysvětluje přes 5 % variability proměnné představující to, zda respondent lyžuje¹⁴.

Sledované sporty dosahují vyšších hodnot na ose vzdělání než na ose příjmu. Z hlediska sportovního vkusu se tedy zdá důležitější indikátor kulturního kapitálu, spíše než ekonomického.

Protože všechny sporty také dosahují kladných hodnot korelačních koeficientů (vyjma záporného korelačního koeficientu volejbalu s příjmem), můžeme z toho odvodit, že je spíše provozují ti lidé, kteří mají ve společnosti lepší postavení.

„Nejlidovějšími“ sporty jsou jednoznačně fotbal a aerobik. Rozdělení mužů a žen mezi tyto dva sporty je více než zřejmé. Z hlediska vzdělání se jako nejlitnější z deseti nejrozšířenějších sportů ukázal volejbal, sjezdové lyžování a jízda na běžkách.

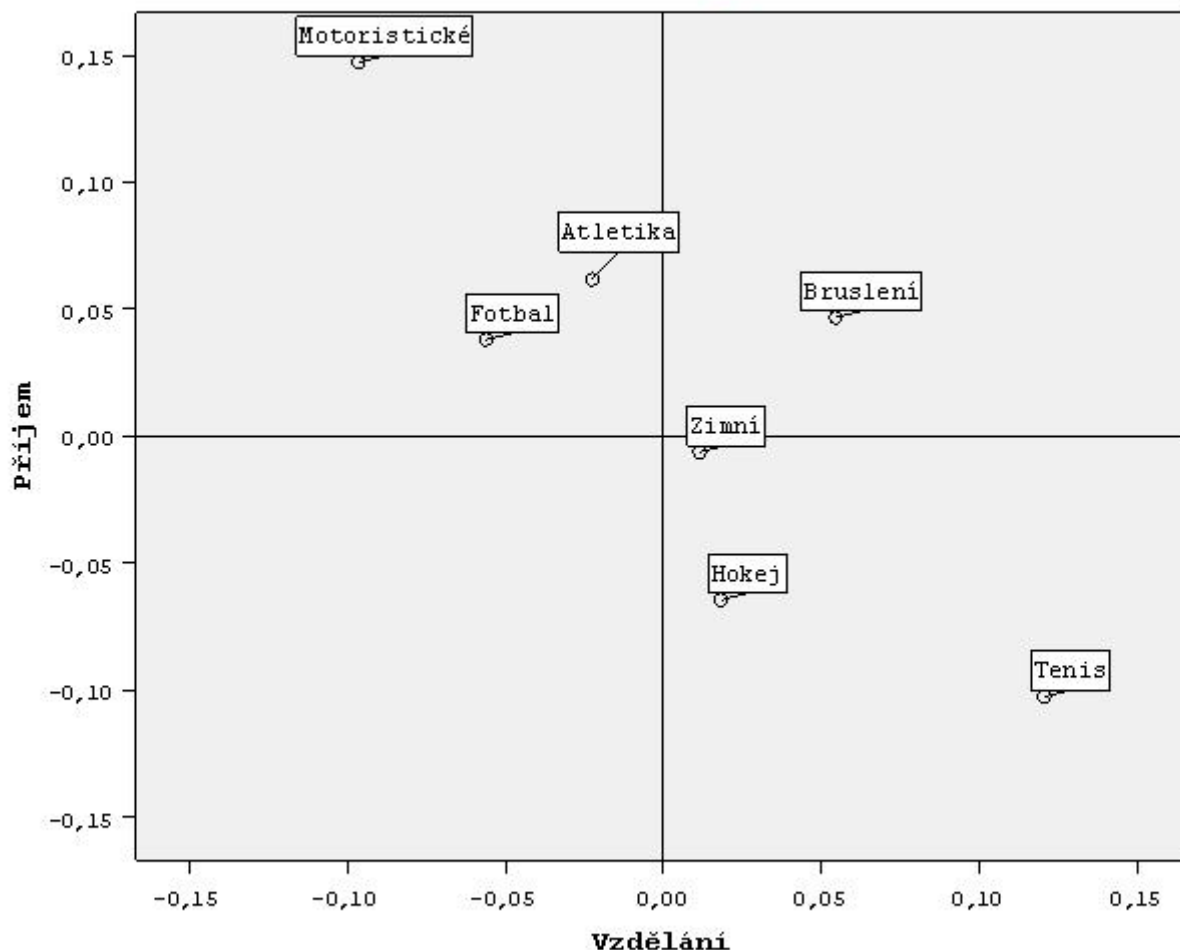
Pasivní sledování sportovních televizních přenosů poskytuje odlišný obrázek. Sada nejčastějších sportů je do značné míry odlišná, navíc se tentokrát ve stratifikační mapě vyrovnává vliv příjmu a vzdělání. Většina sportů

¹³ Podrobná analýza by si vyžádala i diskuzi významnosti velikosti jednotlivých korelačních koeficientů. Pro zjednodušení se v tomto článku omezíme pouze na grafické zobrazení jednotlivých hodnot.

¹⁴ Na první pohled se může tato hodnota zdát nízká, ale cílem zde není proměnné jednoznačně vysvětlit, ale ukázat určité nezanedbatelné vztahy.

Vliv vzdělání a příjmu domácnosti respondenta na sledované sporty
(korelační koeficienty)ⁱⁱ

ⁱⁱ Parciální korelace s kontrolními proměnnými věk, pohlaví, místo bydliště a příjem resp. vzdělání respondenta.

se však pochybuje kolem středu - nuly. To znamená, že vliv příjmu ani vzdělání není příliš významný. Nejvíce sledované sporty - fotbal a lední hokej, jsou tedy vskutku masovou zábavou, která není odmítána ani lépe postavenými lidmi.

Nejvýraznější souvislost se socioekonomickým statusem nalezneme u motoristických sportů a tenisu. Zatímco sledování motoristických sportů spíše preferují lidé s vyšším příjmem a nižším vzděláním, u tenisu je tomu naopak - preferují ho lidé s vyšším vzděláním a nižším příjmem.

Jednoduchá analýza ukazuje, že v České republice můžeme najít jistý průnik mezi socioekonomickým rozrůzněním a preferencemi ve sportu. Zabývali jsme se přitom pouze sporty rozšířenými. Specifické méně rozšířené sporty mohou mít daleko těsnější vazbu na některé společenské skupiny. Osudem běžně prováděných reprezentativních sociologických šetření celé populace už však je, že takové málo početné jevy nejsou schopny přesvědčivě zachytit.

Ondřej Špaček
Ondrej.Spacek@soc.cas.cz

Literatura

Bourdieu, P. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.

Šafr, J. 2006. „Symbolické a sociální hranice“. *Socioweb* 2006/8: 2-4.
<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&show=245&lst=106>

»

Křížení nerovností: třída, gender, rasa/etnicita¹⁵

Klíčová slova: nerovnosti, sociální struktura, gender, teorie

S kulturním obratem v sociologii se vytrácí zájem o stratifikaci a třídní analýza se rozšiřuje o další rozměry. O společenském rozvrstvení se již neuvažuje pouze v rovině ekonomické, ale také sociální a kulturní. Sociální pozice se chápe jako výslednice různých křížících se vztahů - třídy, genderu, rasy/etnicity, sexuality, věku atd. (Bottero 2005).

¹⁵ Text vznikl za podpory juniorského grantu GA AV ČR „Sociální distance ve stratifikačním prostoru ČR“ (reg.č. B700280603).

V českém prostředí stratifikační teorie a výzkumy vycházely především z ekonomických a strukturálních nerovností. Další charakteristiky byly později přidávány, například se věnovala pozornost souvislosti třídy a genderu a zkoumalo se postavení žen ve stratifikačním systému (srovnej Šanderová 1998). Celkově však stratifikační výzkumy neanalyzovaly křížení více nerovností.

V tomto textu sleduji, jestli se dá srovnat nerovnost třídní (socioekonomická), genderová a rasová/etnická a co to je průsečík či křížení nerovností.

Podobnosti a rozdíly jednotlivých nerovností

K jednotlivým kategoriím lze přistupovat jednak odděleně a zkoumat je jako systémy nerovností, které jsou v něčem podobné a v něčem rozdílné. Ferree a Hall (1996) se dívaly na to, jak sociologické učebnice mluví o třídě, genderu a rase. Všimají si, že tyto nerovnosti se ve stratifikační teorii nevysvětlují na stejné úrovni. Zatímco gender se chápe především na individuální rovině, jako aspekt jedinců, tak rasa/etnicita je skupinovou charakteristikou a třída (či ekonomické nerovnosti) se zkoumá na makro úrovni.

Další odlišnost mezi těmito kategoriemi představuje vztah k biologickým charakteristikám. Ačkoli se v mnoha teoriích zdůrazňuje, že rasa/etnicita i gender jsou sociální konstrukty, a proměňují se v čase i prostoru, tak se nemohou úplně oprostít od biologických souvislostí. Při odlišování rozdílů a nerovností mezi muži a ženami se používají dva pojmy: pohlaví odkazující spíše k fyzickým, biologickým a demografickým rozdílům, zatímco gender je nově vymyšleným termínem, který vznikl v 70. letech ve feministické teorii, který naznačuje spíše rozdíly kulturní a sociální. Nic takového ovšem nemáme u rasy/ethnicity, neexistuje tu dvojitost termínů. Odlišení rasy a ethnicity je na jiné úrovni, ačkoli se podle Kendall (1997) rasa více pojí s fyzickými aspekty a etnicita s kulturními. Rasa/etnicita i gender souvisí se vzhledem člověka a skrývají se mnohem obtížněji než příslušnost ke třídě či společenské vrstvě.

Se vzhledem se může pojit i uvažování o možnosti fungování společnosti bez nerovností. Část stratifikační teorie (marxistický proud) má politický náboj, který měl vést k beztřídní společnosti. Genderová analýza je také spojena s feministickým zájmem o odstranění nerovností mezi muži a ženami, ale není zde tak silný proud (pokud vůbec existuje), který by mluvil o „bezgenderové“ společnosti. Podobně je tomu u rasy/ethnicity. Je to z důvodu, že se lze obtížněji zbavit rozdílů, které jsou viditelné a souvisí s biologickými odlišnostmi.

U každé kategorie bývá ve většinové společnosti euroamerické civilizace jedna její dimenze společensky zvýhodněna, ale jsou zde rozdíly. U rasy/ethnicity je výše hodnocena bílá, z hlediska genderu muž, ale u třídy není tak jasné, jestli se jako žádoucí chápe spíše střední či vyšší

třída. Jestliže třída automaticky naznačuje hierarchii, můžeme podobně hierarchicky uvažovat i o genderových a rasových/etnických rozdílech. U každé kategorie se však liší počet uvažovaných skupin a není úplně srovnatelné jejich hierarchické seřazení (např. je po bílé rase černá či žlutá?).

Průsečík nerovností

Teorie křížení, kombinace či průsečík nerovností („intersection“) byla vyvinuta ve feministické teorii a postupně od 90. let je přijímána i v teorii stratifikační (především americké). Feministická teorie nejprve reflektovala nerovnosti založené na genderu a třídě, postupně se ale s vlnou hnutí barevných žen začaly do teorií promítat i další nerovnosti dané rasou a etnicitou. Brenner (2000) chápe pojetí intersekcionality jako analytický nástroj k zaměření se na mnohorozměrné, křížící se mocenské vztahy definované rasou, třídou a genderem. Zkoumá se, jak nerovnosti ovlivňují zkušenost, identitu, zájmy a názory jedinců. Nerovnosti v kombinaci se dotýkají různých skupin odlišně.

V přístupu průsečíku nerovností je potřeba odlišit kumulaci nerovností od jejich křížení. Běžně se kombinace chápe nejčastěji právě v kumulativním smyslu jako dvojí či trojí útlak, kdy se ke znevýhodnění na základě třídy přidává útlak rasový/etnický a genderový (nebo ještě zdravotní handikep: „černá lesba na vozíku“). Kumulativní přístup tak často zkoumá dopady jednotlivých nerovností na zkušenostech jejich obětí (Andersen, Collins 1995). V kombinaci tří nerovností lze rozlišit osm skupin podle různých typů znevýhodnění. Jsou zde marginalizovaní na základě třídy či socioekonomického postavení (dělníci, chudí obojího pohlaví), na základě etnicity (menšiny, migranti obojího pohlaví), na základě genderu (všechny ženy). Z této kombinace pak vychází nejvíce marginalizovaná skupina chudých dělnic menšinové etnicity či migrantek (West, Fenstermaker 1995).

S marginalizací se pojí diskriminace menšin a ideologické odsuzování. Menšiny jsou objektem diskriminace a znevýhodnění dominantní skupiny kvůli fyzickým a kulturním charakteristikám. Zde najdeme rozdíly mezi jednotlivými systémy nerovností. Jako minority jsou nazývány menšiny etnické, sexuální, někdy se i o ženách mluví jako o menšině, dále jsou náboženské a politické menšiny, ale u třídy se to neobjevuje. V rovině ideologického odsuzování menšinových skupin existuje rasismus a sexismus nebo jejich kombinace, které se zaměřují vůči znevýhodněným jedincům a skupinám. U třídy najdeme kromě opovrhování, výsměchu a zhnusení nad chudými či bezdomovci něco podobného ve formě třídní nenávisti, ta ale směřuje k pozitivně privilegovaným skupinám.

Ve studiu kombinace či průsečíku nerovností ale nejde jen o to, zabývat se „oběťmi“, znevýhodněnými skupinami, u kterých se kumulují podřízené statusy, ale křížení má vliv na všechny skupiny v různých kombinacích. Tyto tři nerovnosti je potřeba vidět jako součást struktur, které ovlivňují zkušenost a vnímání všech skupin. Třídu, gender a rasu/etnicitu je

nezbytné chápat jako propojené systémy jak útlaku tak i privilegií. Tyto identitní charakteristiky mají a v interakcích se projevují i u skupin zvýhodněných, které je využívají, ačkoli se předpokládá, že bílí, muži a výše postavení si tolik neuvědomují své postavení jako ti negativně privilegovaní. Ale gender se týká také mužů, třída i "těch nahoře" a rasa/etnicita se není jen charakteristikou menšin (Andersen, Collins 1995).

Přístup průsečíku tří os nerovností má také svoje nedostatky. Dokáže totiž kontrolovat jen tři pravděpodobně nejvýznamnější proměnné, ale opomíjí ostatní charakteristiky jako věk, náboženství, sexuální orientaci, fyzické handikepy či region. Uvažovat jen o třídě, genderu a rase/etnicitě znamená zjednodušení. I zde se možná projevuje americký přístup, který klade důraz na rasu, což já už u nás formuluji jako rasu/etnicitu, dále je v českém prostředí možná silnější věk nebo region bydliště. Ale to ukáží až konkrétní empirické výzkumy, které otestují významnost jednotlivých proměnných.

Marta Kolářová

Marta.Kolarova@soc.cas.cz

Literatura

- Andersen, M. L., P. H. Collins 1995. *Race, Class, and Gender: An Anthology*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Bottero, W. 2005. *Stratification: Social division and inequality*. New York: Routledge.
- Brenner, J. 2000. *Women and the Politics of Class*. New York: Monthly Review Press.
- Ferree, M. M., E. J. Hall 1996. „Rethinking Stratification from a Feminist Perspective: Gender, Race, and Class in Mainstream Textbooks“ *American Sociological Review* 61: 929-950.
- Kendall, D. 1997. *Race, Class, and Gender in a Diverse Society*. Boston: Allyn and Bacon.
- Šanderová, J. 1998. „Co určuje postavení žen v stratifikačním systému?“ in Tuček a kol. *Česká rodina v transformaci*. Praha: Sociologický ústav.
- West, C., S. Fenstermaker 1995. „Doing Difference“ *Gender Society* 9(1): 8-37.

»

Co považují Češi za spravedlivé?

Ideologie distributivní spravedlnosti dle teorie Grid-Group¹⁶

Klíčová slova: spravedlnost, nerovnosti, sociální struktura, hodnoty, veřejné mínění

Sdílené představy o distributivní spravedlnosti (ideologie) nabízí lidem odpověď

¹⁶ Text vznikl s institucionální podporou výzkumnému záměru Univerzity Karlovy „Rozvoj české společnosti v EU: rizika a výzvy“ (id. kód MSM0021620841). Použitá data pocházejí z reprezentativního šetření dospělé populace ČR v rámci mezinárodního výzkumu *International Social Justice Project* (ISJP) provedeného agenturou SC&C v dubnu-červnu 2006.

na otázku, kdo má přerozdělovat zdroje a jak mají vypadat výsledky takového přerozdělování.

Kulturní teorie Grid-Group

Základní způsoby orientace lidí ve světě klasifikuje tzv. kulturní teorie Mary Douglasové známá také jako Grid-Group Theory. Původně sloužila v antropologii ke srovnávání odlišných kultur, uplatňuje se i při studiu politických ideologií, sociální spravedlnosti či postojů k životnímu prostředí. Klasifikace probíhá na základě dvou dimenzí *sítě* (*grid*) – legitimita vnějších pravidel a *začlenění do skupiny* (*group*) – míra propojení s ostatními. Odpovídá na to, jak lidé rozumí světu, který je obklopuje a jak při tom vytváří své preference pod vlivem kulturního prostředí (Coughlin, Lockhart 1998). Sociální podmínky, ve kterých lidé žijí, jsou určeny osou *grid* reprezentující individualismus a *group* odpovídající sociálnímu začlenění. Kombinací těchto dimenzí můžeme získat čtyři kosmologie či způsoby života (viz tabulka).

Grid-Group a ideologie sociální spravedlnosti

Předmětem tohoto článku není kulturní teorie samotná, proto si v krátkosti představíme pouze individuální typy dané postavením v G-G schématu z hlediska sociální spravedlnosti (Wegener, Liebig 1995). *Askriptivisté* (+ group / + grid) mají zájem na udržení odpovědnosti za sociální nerovnosti v neosobní rovině. Zastávají názor, že skutečná distribuce privilegií a zdrojů je přirozená a samozřejmá, a že nerovnost je určena na základě vyššího společenského postavení daného původem. V očích *rovnostářů* (+ group / - grid) je v konečném důsledku odpovědný za nespravedlivé rozdělení bohatství stát. Redistribuce společenského bohatství by měla vést k co největší rovnosti. *Individualisté* (- group / - grid) se při selhání jedince odvolávají na jeho neschopnost, pouze úspěšní mají být odměněni za svůj výkon. Systém volné soutěže považují za spravedlivý, protože nutí jedince k odpovědnosti. To je v přímém kontrastu k *fatalistickému* (- group / + grid) pohledu na sociální spravedlnost, který za nepříznivou situaci jedince obviňuje systémem.

Ideologie spravedlnosti v ČR 2006

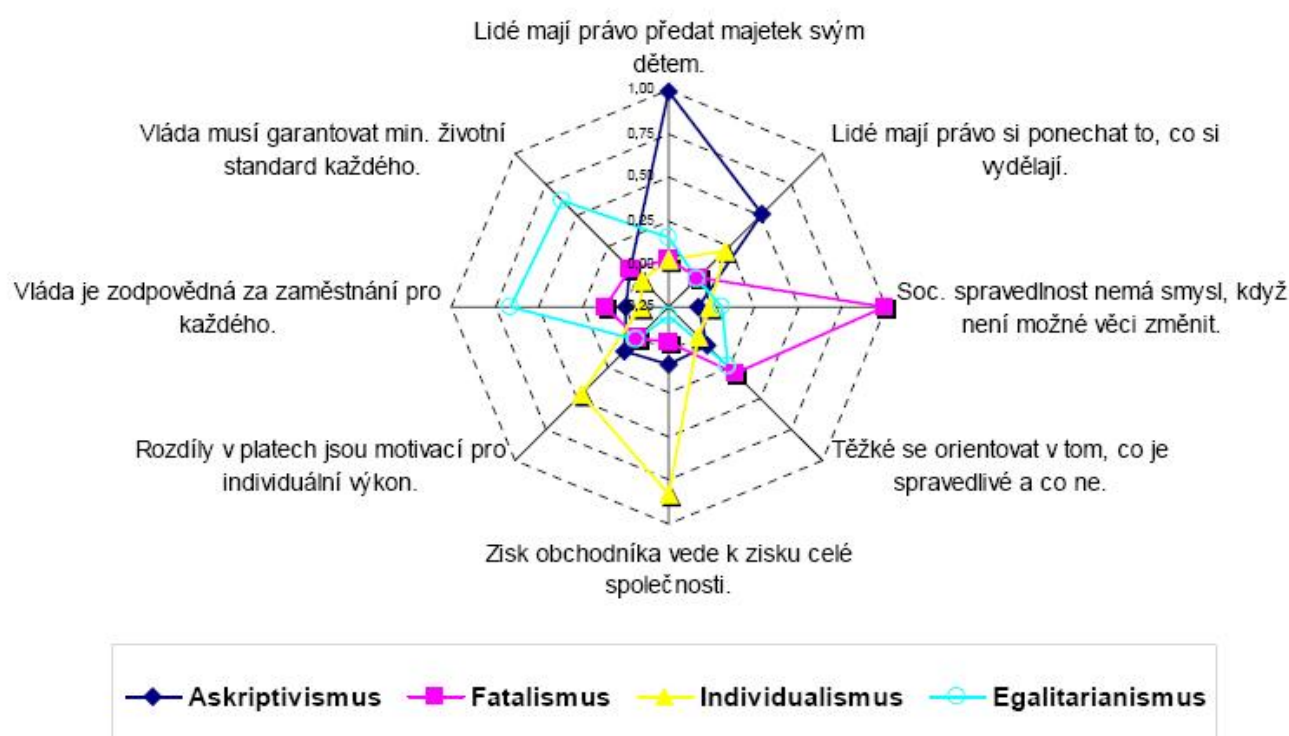
V této stati nám jde o to, zda můžeme nalézt uvedené ideologie distributivní spravedlnosti v české společnosti. Empirický výzkum sociální spravedlnosti k jejich operacionalizaci využívá souhlasu se sadou osmi, v některých studiích deseti, výroků (na škále 1-5). Spravedlnostní ideologie jsme identifikovali za pomoci faktorové analýzy,¹⁷ která odhalila latentní strukturu odpovědí ve čtyřech dimenzích odpovídající teorii Grid-Group. Obrázek 1 ukazuje, že *Askriptivismus* je tvořen „právem předat majetek svým dětem“ a „ponechat si, co vydělám, i když někteří budou bohatší než jiní“. *Fatalismus* se vyznačuje „rezignací na sociální spravedlnost, když věci není možné měnit“ a

¹⁷ Použita byla metoda Maximum Likelihood, rotované řešení (metoda Varimax). Analyzovány byly pouze případy, kde nechyběla ani jedna odpověď. Faktory společně vysvětlují 53 % variance.

Tabulka 1. Ideologie sociální spravedlnosti podle kulturní teorie Grid-Group

	Grid +		
Group -	Fatalismus	Askriptivismus (Hierarchie)	Group +
	Individualismus	Rovnostářství	
	Grid -		

Obrázek 1. Ideologie distributivní spravedlnosti, profil faktorů

Zdroj: ISJP 2006, N= 1285.

„složitostí orientovat se v tom, co je spravedlivé a co ne“. *Individualismus* je sycen výkonovými kritérii: „zisky podnikatelů vedou k zisku celé společnosti“ a „k motivaci k osobnímu výkonu dochází jen při dostatečně velkých rozdílech v platech“. *Rovnostářství* představuje názory na povinnosti vlády: „zajistit zaměstnání pro každého“ a „zaručit všem minimální životní úroveň“.

Pro ČR v roce 2006 je charakteristické, že se ideologie individualismu a askriptivismu částečně překrývají, ukazuje na to průnik u „práva ponechat si, co jedinec vydělá“. Askriptivisté jsou tak vedeni spíše výkonovým a zásluhovým principem než dědičným privilegiem. Podobně

tomu je i v případě rovnostářství a fatalismu, viz výrok „těžko říci, co je dnes spravedlivé“.

Kdo jsou typičtí zástupci spravedlnostních ideologií?

Na otázku, kde hledat zastánce jednotlivých ideologií mezi českou populací, dává v jednoduchosti odpověď obrázek 2, který na základě explorativní lineárně dekompoziční analýzy (LINDA) ukazuje profily jednotlivých ideologií z hlediska různých sociodemografických ukazatelů.¹⁸

¹⁸ Vstupní matice představuje průměry faktorů v jednotlivých kategoriích vysvětlujících znaků (není uvedena). Zobrazeny jsou první dva faktory

Literatura

Coughlin, R. M., Ch. Lockhart. 1998. "Grid-Group Theory and Political Ideology: A Consideration of Their Relative Strengths and Weaknesses for Explaining the Structure of Mass Belief Systems". *Journal of Theoretical Politics* 10: 33-58.

Wegener, B., S. Liebig. 1995. Hierarchical and Social Closure Conceptions of Distributive Social Justice: A Comparison of East and West Germany. Pp. 263-284 in D. S. Mason, J. R. Kluegel, B. Wegener (eds.). *Social Justice and Political Change: Public Opinion in Capitalist and Post-communist States*. New York: Aldine De Gruyter.

« Vydává Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., dne 1. 9. 2007 » « Šéfredaktorka: Marta Kolářová »
« Redakční rada: Daniel Čermák, Yana Leontiyeva, Hana Maříková, Lukáš Novotný, Petra Rakušanová,
Natalie Simonová, Eva Soukupová, Petr Sunega, Iva Štoňanzlová » « Technická redaktorka: Anna
Gabrielová » « Adresa: SOCIOweb, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel./fax:
+420 222 221 662, e-mail: socioweb@soc.cas.cz » « ISSN 1214-1720 »

« © Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha »